

Jan Prokop 16 VI 1931–18 XII 2023

Jan Prokop urodził się 16 lipca 1931 r. w Częstochowie. Jego dziadek Jan Głazek był nauczycielem, a w latach 1902–1915 prezydentem Częstochowy. Nauczycielką była również matka, zaś ojciec urzędnikiem bankowym.

Wybuch drugiej wojny światowej był dla ośmioletniego Jana końcem stabilnego i beztroskiego dzieciństwa. Niemcy wyrzucili rodzinę z domu, ale on wspominał, iż dramat wojenny dochodził doń „jak przez wateę”.

Po wojnie uczył się w częstochowskim Liceum im. Romualda Traugutta. Gdy uzyskał maturę, rozpoczął w 1949 r. studia romanistyczne i polonistyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Po dwóch latach kontynuował je na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wybór romanistyki był efektem zainteresowania Francją, choć, jak wspominał, trochę zadziałał przypadek. Owocem studiów były jednak późniejsze szkice o nowoczesnej poezji francuskiej, pisane po francusku studia o literaturze polskiej, wreszcie współautorstwo monumentalnej *Historii literatury francuskiej* z 2005 r. Nauka na sowietyzowanych uczelniach była także ważną lekcją, czym są w istocie marksizm i komunizm. Nie uległ fascynacji Nową Wiarą, dzięki wyniesionemu z domu przywiązaniu do chrześcijaństwa i ówczesnym kolegom, wśród których byli Jan Józef Lipski, Zdzisław Najder czy Andrzej Biernacki.

W roku 1956 był już absolwentem polonistyki i romanistyki. Miał także pierwsze doświadczenia naukowe wyniesione z Krakowskiej Pracowni Redycji „Bibliografii Polskiej” Karola Estreichera w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN. W 1960 r. został zatrudniony w Instytucie Badań Literackich PAN, z którym był związany do 1987 r.

W 1967 r. został doktorem na podstawie rozprawy *Z przemian ideowo-artystycznych w literaturze polskiej lat 1907–1917*; jego promotorem był Kazimierz Wyka. Ukazała się drukiem po trzech latach i wyznaczała szlak

młodopolskich zainteresowań badacza. Kontynuowało tę drogę studium, a zarazem rozprawa habilitacyjna, o poezji Tadeusza Micińskiego *Żywioł wyzwolony* z 1978 r.

Pracy Jana Prokopa badacza literatury towarzyszyła, niełatwa do ograniczenia, duża aktywność krytyka literackiego zainicjowana w „Dziś i Jutro” i „Tygodniku Powszechnym”. Teksty naukowe drukował w „Ruchu Literackim” i „Pamiętniku Literackim”, a krytyczne głównie w „Twórczości” i „Tekstach”. Pierwsza książka krytycznoliteracka Jana Prokopa, *Euklides i barbarzyńcy* z 1964 r. zebrała wiele pochwał. „Jest niewątpliwie pozycją o dużej wartości, stanowi nowe, syntetyczne spojrzenie na współczesną poezję europejską, spojrzenie, na jakie stać u nas krytyków bardzo niewiele”, pisał Jerzy Kwiatkowski, a Michał Sprusiński nazwał szkice Prokopa „dobrym przewodnikiem po drogach i bezdrożach dwudziestowiecznej liryki”. Umiejętność doskonałej analizy poezji nowoczesnej potwierdzał przygotowany wraz z Januszem Sławińskim zbiorowy tom *Liryka polska. Interpretacja* z 1966 r. Krzysztof Dybciak nazwał zbiór „dziełem przełomowym w naukowym pisaniu o utworze poetyckim”.

Tom *Euklides i barbarzyńcy* inicjował też działalność przekładową Jana Prokopa. Wyróżnić w niej należy tłumaczenia wierszy Hansa Martina Enzensbergera i Wystana Hugh Audena, wstępy do polskich wydań liryki Edgara Lee Mastersa, powieści Teofila Gautiera i Jeana Geneta, opowiadań Ambroce’a Bierce’a.

W pewnym sensie kontynuacją *Euklidesa...* była *Lekcja rzeczy* z roku 1972. Zamieszczone w tomie szkice ponownie krążyły wokół poezji nowoczesnej, choć – co ciekawe – znalazły się w nich także teksty poświęcone twórczości poetów barokowych, na przykład Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego i Daniela Naborowskiego.

W latach 70. XX wieku Prokop pokazał się jako pisarz. Wydał tomy wierszy *Czaszka Guliwera* (1971) i *Moja ziemská podróż* (1978), a także zbiory opowiadań *Ostatni rok życia i śmierć Kruszyнки Reneville* (1976) i *Piękna Węgierka* (1978). Siódma dekada minionego stulecia była również czasem naukowych wojaży Profesora. W latach 1972–1973 przebywał w Stanach Zjednoczonych jako stypendysta na Uniwersytecie w Iowa City, a od 1977 aż do 1987 prowadził wykłady na Università di Torino we Włoszech. Zawsze niechętny komunistom podjął wówczas współpracę z prasą drugiego obiegu i emigracyjną.

W okresie „Solidarności” pracował w redakcji krakowskiego miesięcznika literackiego „Pismo”, który komuniści zamknęli po wprowadzeniu stanu wojennego. Potem – pod wieloma pseudonimami – drukował w „Kulturze Niezależnej”, „Arce”, „Pulsie” i „Miesięczniku Małopolskim”. Poza cenzurą ukazał się też ostatni zbiór jego wierszy *Przez podobieństwa*. Wspomniana

aktywność spowodowała oczywiście, iż badaczem zainteresowała się Służba Bezpieczeństwa i długo czekał na tytuł profesorski. Tymczasem w 1985 r. w londyńskim wydawnictwie Polonia Book Found ukazała się jego trzecia książka krytyczna *Szczególna przygoda żyć nad Wisłą*. Pojawiły się w niej nowe w jego dorobku tematy badawcze, mianowicie romantyzmu, Rosji, polskiej inteligencji i stereotypów wyobraźni zbiorowej.

W roku 1987 Jan Prokop nawiązał współpracę z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, a następnie z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Krakowie; obecnie Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej. W roku 1993 uzyskał – wreszcie! – tytuł profesora. W tym samym roku ukazał się tom *Universum polskie* ponownie poświęcony kwestii mitów w wyobraźni narodowej.

Po roku 1989 krytyk wszedł do środowiska krakowskiej „Dekady Literackiej” i przez kilka lat należał do redakcji pisma. Publikował w „Arce”, a potem, w powstałych w 1995 r., konserwatywnych „Arcanach”. Był ich współzałożycielem i najmocniej był z nimi związany. W tych latach powstał też siedmioksiąż, który inicjował wydany w roku 1994 zbiór szkiców *Wyobraźnia pod nadzorem. Z dziejów literatury i polityki w PRL*, a kontynuowały go tomy *Pisarze w służbie przemocy, Sowietyzacja i jej maski, Lata niby-Polski, Klerk i diabeł, Ethnos i Caritas, Od Robespierre’a do Lenina*. Krzysztof Dybciak określił cykl mianem „wszechstronnych akcji polemicznych” wymierzonych w nihilizm komunizmu i postmodernizmu, a zarazem broniących tradycyjnych wartości. Unikalność wystąpień zasadzała się na łączeniu zjawisk literackich z ideologiami i historią XX wieku. Całość była przede wszystkim krytyczną analizą PRL-owskiej polityki kulturalnej i jej kontynuacji w III Rzeczypospolitej.

W roku 2003 Profesora uhonorowano prestiżową Nagrodą im. Kazimierza Wyki. Cztery lata później odznaczono go Złotym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, a w roku 2016 Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Były to wyrazy uznania dla twórcy „wielowątkowego i jedyne w swoim rodzaju dorobku krytycznego”, jak trafnie napisał Andrzej Waśko na 90. urodziny Profesora.

Jan Prokop zmarł w Krakowie 18 grudnia 2023 r. Jego pogrzeb odbył się trzy dni później na Cmentarzu Rakowickim. Licznie zebrani ze smutkiem pożegnali wyjątkowego i wybitnego uczonego, intelektualistę zawsze osobnego i niepokornego.

Maciej Urbanowski